

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.111656>

Eloisa ja erityiseksi tekeminen antroposeenin ajan kasvatuksen haasteena

Sara Sintonen

On kiinnostavaa pohtia, miten voimme kasvatuksella edesauttaa kehystämään materiaalisia kokemuksia osaksi kasvua. Tässä yhteydessä kasvu ei ole riippuvaista ihmiskeskeisistä määreistä tai taidoista, vaan siinä näkyy lasten omalakisien eloisan erityisyydet ja erityiseksi tekeminen. Nämä erityisyydet ovat itsessään aistillisia tapahtumia, jotka voivat avata tietä pois antroposentrisestä maailmankuvasta. Pienten lasten kasvatuksen näkökulmasta erityiseksi tekemisessä ”erityinen” määrittynee joksikin tärkeäksi, merkitykselliseksi ja kiinnostavaksi, minkä parissa, äärellä tai kanssa lapsi haluaa olla ja valita viettää aikaa, tunnustella ja kokea. Tämä edellyttää kuitenkin eloisan ymmärtämistä kietoutumisina ja kehkeytymisinä materian kanssa tapahtumissa, jotka ovat jopa toistuvuudessaankin dynaamisia, muuntuvia ja suhteisia eivätkä aina ihmisten halujen ja tarpeiden ohjaamia.

Aluksi

Mennään leikkimään. Ensin seilautetaan vaikka laivoja. Laivat olivat puusta tai kaarnasta, pojat tekivät, että niitä kyllä riitti, toipa tuulikin joskus laivan tullessaan. Aloitetaan tuolta lahdesta päin, tullaan sitten ohi suuren kiven, tuohon Lättäkivelle. Paljon, paljon sileitä ihania kiviä, joilla voi hypellä toiselta toiselle astumatta veteen, aivan kuin laiturilla.

Sitten oli aika suuri Hiippakivi, se oli vähän kiivettävä, kun oli korkea, joskus jalka lipsui, mutta pääsihän takas. Tuli vastaan venepoukama ja laitur. Siinä sitä aikaa kuluikin. Oli kurkittava joka puolelle paattia ja saada oma laiva irti niistä laiturin kivistä ja ristikoista. Ja vihdoinkin Laivakivellä. Se oli aina matkan pää. Se oli oikein mukava kivi, muistutti laivaa, ja aivan kuin olisi mennyt sinne laituria pitkin, siinä oli sellainen kivijono.

(R.H., Kouvola, 19.12.1983)

Yllä olevassa otteessa kirjeestä isoäitini kertoo lapsuutensa leikeistä ja leikkimaisemista 1920-luvun Suomessa. Lainaus on kiehtova, koska sitä voi tarkastella kuvauksena materiaalisesta kietoutumisesta ympäristön kanssa ja materian kanssa kehkeytyvästä tapahtumasta. Siitä välittyy myös kiinnittymistä paikkaan aistihavaintojen ja jokapäiväisten koke-

musten kautta (ks. Ingold 2000) ja tapahtuma alkaa näyttäytyä erityiseksi tekemisenä (making special, Dissanayake 1995; 2000; 2005). Tässä artikkelissa pohdin, mitä on erityiseksi tekeminen antroposeenin ajan kasvatuksena ja mitä ajatus materian eloisuudesta voi siihen tuoda.

Antroposeenista havahtumiseen

Antroposeeni-termi oli alkuaan ehdotus geologisen epookin nimeksi, ja monitieteisen keskustelun ansiosta on sittemmin konkretisoitunut, että kulttuuriseksi ymmärtämämme onkin monin aineellisin tavoin ei-ihmimillisten olioiden ja voimien ehdollistamaa eikä siten aina ihmisen käsissä ja määrättävissä. Antroposeeni on geologinen epookki, jota määrittää ihmisen toiminnan vaikutus koko planeettaan. Siihen piirtyvät universaalius, ylihistoriallisuus sekä luonnosta ja sen olioista irtaantuminen (Kortekallio 2022, 355). Planetaarisia ihmisvaikutuksia punnittaessa on tarkasteltava tiettyjä historiallisesti rakentuneita hierarkkisia suhteita, käytäntöjä ja luonnonvarojen jakamisen tapoja (Hyttinen & Lummaa 2020, 24). Karoliina Lummaan (2017, 75) mukaan antroposeenin käsitettä ja siitä käytyä keskustelua voi tulkita tiede- ja taidemaailman yrityksenä ottaa haltuun globaalit ympäristö- ja resurssikriisit ekologisine, sosiaalisine ja kulttuurisine kytköksineen.

Kasvatuksen tutkimusalueilla antroposeeni näyttäytyy erityisesti kysymyksenä ympäristöhuolesta, ja vastaukseksi esitetään kestävä kehityksen ja ympäristökasvatuksen näkökulmia aina varhaiskasvatuksesta (mm. Wolff ym. 2020) opettajankoulutukseen (mm. Bertling & Moore 2020; Wolff & Skartein 2020). Yrjö Sepänmaa (2004, 61) toteaa ympäristöestetiikan näkökulmasta, että kasvatus lisää tietoisuutta ja herkkyyttä sekä kykyä avata uusia näkökulmia. Hän jatkaa huomauttaen, että esteettisiä kysymyksiä ei käytännössä voi erottaa toiminnasta ja elämästä: esteettisyys ei ole irrallista, mutta sitä vain ei aina huomioda tai huomata. Myös taidekasvatuksen tutkimusalalla antroposeeni on nostettu esiin lähinnä ympäristökysymyksenä (mm. Anderson & Guyas 2012; Ylirisku 2016), ja sillä on erityisesti suomalaisessa kuvataidekasvatukseen liittyvässä keskustelussa jo vuosikymmenien perinne (ks. Suominen 2016).

Maapalloa kuluttavien ja rasittavien tekijöiden tarkastelemisen rinnalla meidän on antroposeenissa asemoitava suhteemme lajeihin uudelleen ja ymmärrettävä, että ihminen ei omana lajinaan ole ylempiä kuin muut. Osa suomalaistutkijoista puhuu uudelleenkuittelusta (ks. esim. Koistinen & Karkulehto 2021), jossa kuvittelemalla edistetään ymmärrystä ihmistä laajempiin toisiin eettisesti suhtautuvista uusista todellisuuksista. Osa tutkijoista taas puhuu maapallojärjestelmätieteen osoittamista maailman rajoista ja ihmisen keskeisyyden punnitsemisesta ihmisen tekojen kautta (ks. esim. Pelttari 2018).

Tässä artikkelissa näkökulma on kasvatuksellinen: nostan esiin mahdollisuuden tarkastella materiaalisia kietoutumisia antropologi, evoluutioestetiikan tutkija Ellen Dissanayaken ajattelua soveltaen. Ehdotan kasvatuksellisiin suhteisiin tiettyjen Dissanayaken esittämien elementtien kautta materian ja tapahtumien eloisuuden havainnoimista ja noteeraamista. Dissanayake (1982, 148) avaa erityiseksi tekemistä toteamalla, että ”se on tavallisen ja jokapäiväisen muokkaamista erityiseksi siten, että se jokin on eri tasolla kuin tavallinen jokapäiväinen”. Tämä voi koskea niin esineitä, paikkoja, tilanteita kuin ajatuksiakin. Tim Ingold (2000), samoin antropologi, toteaa paikoista ja ympäristöistä, että ne tulevat merkityksellisiksi juuri tosiasiallisten elämäkäytäntöjen välityksellä. Hän kehottaakin tarkastelemaan erityisesti esineiden ja ihmisten toisiaan muovaavaa yhteiselämää paikantuneesti, ympäristöön uppoutuneena ja jatkuvasti tapahtuvana.

Myös Karen Barad (2007) toteaa, että vaikka ihmiskeskeisyys estää meitä toisinaan ymmärtämästä molemminpuolisuuutta, olemme relationaalisessa, vastavuoroisessa suhteessa ympärillämme olevaan. Baradin (2003; 2007) agentiaalisen realismin mukaan merkitysten luominen ei ole erossa materiaalisesta: diskurssit ja materiaalit ovat toisistaan riippuvaisia olemisessa ja tiedon luomisessa. Barad käyttää intra-action-termiä kuvaamaan kietoutumista, jota esimerkiksi monet tutkijat ovat kirjoituksissaan tarkastelleet myös lasten suhteena materiaaliseen (mm. Rautio 2013; Rautio & Winston 2015; Hackett & Rautio 2019; Penfold & Odegard 2021). Tutkijoiden teksteissä vilahtelevat niin kivet, puut, polut kuin muoviroskakin.

Isoäitini tapauksessa ranta, kivet, vesi ja laiturit sekä lapset veneineen muodostavat vahvasti toisiinsa kietoutuneen, merkityksellisiä kokemuksia tuottavan ainutlaatuisen tapahtuman. Vaikka kivet ovat kiveä ja vesi vettä, kuvaukseen sisältyvät monitahoiset materiaaliset kietoutumiset osoittavat tapahtuman olevan luonteeltaan voimakkaan dynaaminen ja kehkeytyvä, jota tässä yhteydessä luonnehditaan ”eloisaksi”. Ontologisesti eloisuus ja erityiseksi tekeminen kiinnittyvät tässä artikkelissa relationaalisuuteen ja uusmaterialismiin, erityisesti Jane Bennettin (2020) ajatuksiin vitaalisesta materiaalisuudesta, jonka mukaan inhimillinen ja ihmistä laajempi vaikuttavat olemisen ja toiminnan suuntaan vastavuoroisissa suhteissa. Kaikki materiaallinen kohtaaminen ja kietoutuminen on itsessään eloisaa (vivid) (vrt. Rousell & Cutter-Mackenzie-Knowles 2020) ja materia vitaalista ja aktiivista (Bennett 2020).

Vahvin kipinä eloisan ja erityiseksi tekemisen pohtimiseen ja tämän artikkelin kirjoittamiseen tuli ensisijaisesti Bennettin (2020, 9–10) näkemyksestä, jonka mukaan käsityksemme elottomasta materiasta voi olla jopa syy siihen, miksi elämme niin kuluttavalla ja tuhoisalla tavalla. Bennettin mukaan on syytä edistää ymmärrystämme materian vitaalisuudesta ja tarkistaa operatiivisen oman edun, elämän ja materian käsitteitä. Myös Karen Barad (2007, 391) korostaa vastuullista yhteisluotoutumista avatessaan kietoutumisen näkökulmaa. Ymmärrys materian eloisuudesta voi jopa motivoida eettisesti kestävämpään toimintaan ja tämän tulisikin olla antroposeenin ajan kasvatuksen ensisijainen tavoite.

Ingold (2011, 53, 213) puhuu aineiden eloisuudesta kehottaen seuraamaan niiden virtaa, mikä tarkoittaa huomion kiinnittämistä erilaisten aineiden ja elementtien yhteenliittymiseen. Olennaista on ymmärtää eläminen erilaisiin aineksiin kietoutuneena (”uimme materian meressä”) sekä esineiden ja materian elämän pyörteisiin vaikuttavana ja osallistuvana kanssaeläjänä (ks. myös Kinnunen 2017, 23, 41). Antti Salminen ja Tere Vadén (2018) pitävät elämän käsitettä sinällään liian ihmiskeskeisenä ja he ehdottavatkin olemuksellisen elämän vastapainoksi ”eloa” (ks. myös Kortekallio ym. 2020), josta tässä artikkelissa käytetty eloisa-termi juontuu. Salminen ja Vadén (2018, 8) toteavat:

Elo on askel – eteen, taakse, sivulle, miten vain – elämästä. Askel otetaan yhteyksien luomiseksi ja erottelujen purkamiseksi. [...] Tarvitsemme eloa myös lähestyäksemme ihmiselle tuntuvaan elon jatkuvuutta, esimerkiksi niihin suuntiin, joita kutsutaan ”eläimeksi” ja ”luonnoksi”. Ihminen ei ole elossa yksin, eikä yksin tehdessään tuhoa ja kärsiessään siitä.

Antroposeenista käytävää monitieteistä keskustelua voidaan pitää mahdollisuutena heräämiseen ja havahtumiseen: on ajateltava kriittisesti ihmisen luomia, maapalloa kuluttavia ja rasittavia kulttuureja, tottumuksia ja järjestelmiä, mutta samaan aikaan, kuten usein isoissa murroksissa, voi katsoa toisin. Vaikka toisin tarkastelu kasvatuksen kysymyksenä on haasteellista, on välttämätöntä muuttaa suuntaa ja tarttua ajan kompleksisiin haasteisiin (ks.

esim. Wolff ym. 2020; Värrä 2018). Antroposeenin tunnistaminen omaksi epookikseen onkin herättänyt ihmiskunnan ekokriisin laajuuteen ja ekokriisiä aiheuttavien yhteiskunnallispoliittisten raamien kestävämmyyteen. Dualistisen toiseuden sijasta ihmisen ja luonnon molemmipuolisesti herkkää yhteenliittymistä tulee tarkastella kasvatuksellisuudessa mahdollisuutena myös materiaalisina kietoutumisina, sillä lapsi kohtaa maailman huokoisesti. Pohdin tätä näkökulmaa tässä artikkelissa eloisuuden ja erityiseksi tekemisen kautta: kuinka osasimme olla kasvatuksellisesti avoimia erilaisille materiaalisille kietoutumisille ja eloisuudelle sekä myös antaa arvoa erityisesti lasten erityiseksi tekemisille?

Alkupisteenä eloisia kasvu

Materiaalisuuden voidaan nähdä kehystävän kasvatuksen kokonaisvaltaisuutta, joka kiteytyy materiaalisissa suhteissa ja piiryy ”eloisaksi kasvuksi”. Tässä artikkelissa eloisalla kasvulla ei tarkoiteta sellaista, joka on riippuvaista ulkoisesta ajasta tai kulttuurisista ja yhteiskunnallisista arvostuksista, vaan eloisian kasvun voi jo itsessään käsittää materiaalisena tapahtumana. Siinä itse matka on tärkein, ja Ingoldia (2011, 214) soveltaen sitä voi luonnehtia vaeltavaksi (wayfaring). Ingold erottaa vaeltamisen siirtymästä, joka on usein päämäärätietoinen ja ennakoitu, kun taas vaeltamisessa suhteiset asiat ovat liikkuvia, sulautuvia ja sotkuisia, ja matkan määrän päälle on ennalta tunnistamaton. Eloisa kasvu ei myöskään tarkoita yksinomaan biologisessa mielessä jotain elävää tai elossa olevaa, vaan eloisaa kasvua voidaan suhteisena tarkastella myös esimerkiksi elottomien materiaalien ja esineiden osalta, erityisesti kun siihen liitetään ymmärrys kietoutuneisuudesta ja osallistuvuudesta. Materian eloisuuden konkreettinen todentaminen on haastavaa, kuten Jane Bennett (2020, 167) teoksessa *Materian väre* toteaa: ”Vaikka, kuten uskon, materian vitaalisuus on todellista, sitä on vaikea erottaa, ja kun se kerran on erotettu, siihen on vaikea keskittyä. Se on liian lähellä ja liian pakenevaista, yhtä paljon tuulta kuin oli, sysäys entiteettinä, liike, joka on aina muuntumassa toisenlaiseksi, ulosvirtausta, joka on vitaalista ja mukana liikeradoilla, muttei välttämättä intentiossa.”

Bennett (2020) jatkaa, että koska olemme niin tottuneita ajattelemaan materian liikkumattomaksi ja siten toimijuuden kuuluvaksi vain ihmisille, on ajatus vitaalisesta materiasta suorastaan radikaali, ja myös kielen rajallisuus tulee äkkiä vastaan. Esimerkiksi Kaisa Kortekallio kollegoineen (2020, 92) toteaa, että materia ei ole ainoastaan käsitteenä käännettävissä oleva kohde, objekti tai yksikkö, sillä käännettäessä kääntyvät yhtä lailla myös materiaaliset käsittely ja käsittäminen. He muistuttavat, että käsitteellistämisen liike ei tule koskaan päätökseen. Tässä kohdin kasvatuksellinen ydin onkin etsimisen/vaeltamisen artikulointi, joka ei kuitenkaan aina ole varsinkaan pienten lasten kanssa toimittaessa kielellistä. Erityisesti lapsille materiaalisesta ulottuvuudesta voi muodostua tärkeä kasvun elementti ja kasvamiseen liittyvän maailmansuhteen, siitä kiinnostumisen sekä sen ymmärtämisen ja muuttoutumisen liitos. Yhden esimerkin tästä antaa Christina MacRaen (2020) tutkimus. Siinä pienten lasten hiekkaleikkiä tarkasteltiin hidastetun videokuvan avulla, josta havaittiin, kuinka ei-kielellinen materia, kehon ja kosketuksen symbioosi kiteytyy kineettisenä voimana kehollisesti ilmaistuun haluun.

Materiaalisella ulottuvuudella viitataan tässä yhteydessä maailman kokemiseen siten, että materiaalisuudessa huomioidaan ruumiillisuus, tunteet sekä asioiden ja ilmiöiden suhteisuus ja myös materian kanssatoimijuus (Bennett 2020). Kyse on siten materiaalisista kietoutumisista maailman keskipisteenä olevan ihmisen toiminnan tarkastelun sijaan. Kokeuksellinen maailmasuhde on eloisia ja alati kehkeytyvä, ja lopulta kielellinen (ja esikielel-

linen) ja aineellinen, diskursiivinen ja materiaallinen, kietoutuvat oljoiden toiminnassa erottamattomalla tavalla (vrt. Barad 2007).

Antroposeenin ajan kasvatuksessa meidän tulee olla valmiita näkemään totuttua laajemmalle kuitenkin tinkimättä yhteisistä elämän kunnioittamisen periaatteista. Kasvatuksesta ekokriisin aikakaudella kirjoittanut Veli-Matti Värrö (2018, 119) korostaa, että kasvatuksen tulee kokemuksellisesti välittää oikeudenmukaisuuden, rakkauden ja elämän kunnioituksen arvoja ja periaatteita, ja kunkin tulee saada kokemuksia oman olemassaolonsa tunnustamisesta. Elämän kunnioituksen tulee perustua ymmärrykseen suhteisuudesta ja kietoutumisesta, huokoisista eloisista ilmiöistä. Salmisen ja Vadénin (2018, 21) mukaan olemme elossa vain toisten elollisten kanssa ja riippuvaisia niistä ollessamme yhteydessä.

Tulkittaessa isoäitini lapsuusmuistelua kuvauksena eloisasta materiaalisesta kietoutumisesta ja erityiseksi tekemisestä ja sitä kautta pohdittaessa antroposeenin kasvatuksen haasteita on kiinnostavaa väläyttää Dissanayaken ajattelun rinnalla myös taiteen fenomenologiaa uudistaneen Alva Noén (2019) näkemyksiä. Vaikka eloisassa ja erityiseksi tekemisessä ei sinänsä ole kyse taiteesta, ne tulevat ajatuksellisesti lähelle niitä periaatteita, joita Noé taiteen omituisuudesta esittää. Noén (2019, 236) mukaan taide pystyttää oman maailmansa, mutta ei kuitenkaan sellaisenaan näytä tai selitä maailman rakennetta; tämä maailma voi olla meistä ärsyttävä, ihastuttava ja mitä vain, ja se joko herättää meissä monenlaisia ajatuksia tai sitten ei. Noén teos *Omituisia työkaluja. Taide ja ihmiskuonto* ilmestyi vuonna 2015 ja sen suomenkielinen käännös vuonna 2019. Kuten ylipäätään fenomenologisesta lähtökohdasta käsin, myös tässä taiteen kokeminen perustuu havaintoihin, jotka eivät ole automaattisia, vaan edellyttävät kunkin havaitsijan omaa aktiivisuutta. Myös Barad (2007, 170) kuvaa ylipäätään materiaalia, ei siten ainoastaan taiteen, luonnetta toteamalla materiaalien dynaamisuuden juontavan juuri uusien maailmojen pystyttämiseen.

Materiaalisia kokemuksia ei ole kasvatuksen yhteydessä syytä erottaa ylipäätään elosta, ei etenkin lasten näkökulmasta. Materiaalisen olemisen kokeellinen ja hetkellinen, performatiivinen luonne vahvistuu (mm. Murrin 2016; Tammi & Hohti 2017; Garber 2019) erityisesti, kun lasten erilaisia materiaalisia kietoutumisia tarkastellaan yhdessä heidän kanssaan, heittäydytään materiaalin virtaan. Ennalta määräämätön, kasvatuksellisesti merkitykselliseksi muotoutuva kokemus voi alkaa kehkeytyä. Kokemukset ovat kiinni tässä ja nyt -hetkessä; ne ovat kenties välittömämpiä, ja huomaamme olevamme tilassa, jossa potentiaalisesti mikä tahansa erityinen (arkisessa) alkaa näyttäytyä merkityksellisenä (Dissanayake 2000).

Ei ole helppoa irrottautua ajattelemaan ja näkemään eloisuutta ja erityiseksi tekemisiä, koska meillä on omat, ihmiskeskeiset, vakiintuneet ja rajalliset käsityksemme siitä, miksi ja mitä määritellä mitenkään. Toiselle erityinen voi olla toiselle mitäänsanomatonta. Lapselle eloisuus ja erityiseksi tekeminen eivät usein tarkoita samaa kuin aikuiselle. Lapsen kokeminen ja aistiminen voi olla aikuiseseen verrattuna läsnäolevampaa, pysähtyvämpää ja ei-tietoisempaa, mikä johtuu Wileniuksen (2002, 19–20) mukaan siitä, että aistiminen on lapsen keskeinen tajunnan toiminto, ja mielikuvitus ja ajattelu eivät ole siitä vielä eriytyneet. Wileniuksen toteaman mukaan lapsi on kuin ”yhtenäisen aistiorgaanin”.

Pyristellessämme irti ihmiskeskeisyydestä meidän tulee samaan aikaan tarkastella uudelleen käsityksiämme lapsista ja lapsuudesta ja ymmärtää, että lapsuus itsessään on merkityksellistä, kuten Karin Murrin (2016) on todennut. Jos lapsuus ymmärretään pääosin aikuisuuden esiasteena, näyttäytyy lapsuus vain vaillinaisuutena, tarpeena kasvaa ja kehittyä koko ajan jotakin kohti (mm. Lee 2001). Meidän on tiedostettava myös omien lapsuuskokemuksiemme vaikutus käsityksiimme (Murrin 2016), sillä nämä käsitykset ovat peräisin ajalta, joka ei anna riittävästi valmiuksia kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseen. Post-humanistinen ajatus lapsesta on tervetullut vastaus antroposeenissa heräämisiin, sillä siinä

lapsena oleminen käsitetään vivahteikkaan potentiaalin ja rikkaan kokemuksellisuuden kietoutumana, jossa toiminta, kanssakäyminen ja vuorovaikutus ulottuvat usein myös ihmiskeskeisyyttä laajemmalle (mm. Kuby, Spector & Thiel 2018). Posthumanistisen lapsikäsitteen voi myös ymmärtää tarpeena olla avoin tällaisille kanssakäymisille, niistä oppimiselle sekä uusin tavoin sanoittamisille.

Noën (2019) lähtökohtana on työkalujensa kautta maailmaan orientoitunut ihminen. Vastaavasti Ingold (2011, 93) puhuu laajemmin työkalujen, niiden käyttäjän ja materiaan keskisestä orgaanisesta synergiasta. Taiteessa Noë (2019) näkee työkaluihin liittyvän omituisuuden: hänen mukaansa esimerkiksi taiteilijat eivät valmista taiteellisia objekteja, taidesesineitä, vaan kokemuksia, jotka ovat kuin filosofiaobjekteja, jotka auttavat ymmärtämään tapoja hahmottaa, reagoida, ajatella ja arvottaa. Noë rinnastaa taiteen filosofiaan kuitenkin korostaen, että ne eivät ole samaa, vaan samankaltaisia. Vastaavasti Baradille (2007, 339) subjektit ja objektit ovat mahdollisia vasta yhteismuotoutumisen myötä eli maailmaan orientoituminen tarkoittaa myös maailman orientoitumista meissä. Koska taide ei ole samaa kuin filosofia mutta kuitenkin sitä lähellä, taide ei ole Noën (2019, 162) ajattelun mukaan selittävä ilmiö vaan selittämään pyrkivää toimintaa. Hän korostaa, kuinka taiteella on omituinen luonne, sillä taide riisuu maailmalta itseäänselvyyden, vaikka taide itsessään ei ole itsestään selviä tekoja. Erityisesti pienten lasten kasvatuksessa taide selittämään pyrkivänä toimintana voi innostaa elämän olemuksen tarkasteluun myös kummallisuuksien kautta, mutta tämä edellyttää ihmiskeskeisestä, erityisesti luontoa ylevöittävästä taidekäsitteestä luopumista (ks. Pente 2020). Pente (2020, 1786) ehdottaa materiaaliin tarkasteluihin nanoteknologian mittakaavaa, joka tarkoittaisi huomion ja kuvittelun kiinnittämistä äärimmäisen pieniin, elämää ylläpitäviin rakenteisiin esimerkiksi taiteen keinoin.

Noë (2019, 243) toteaa taiteen olevan itsemme ja toden luontomme panemista esille itsellemme. Sinänsä taiteen tekeminen ja kokeminen on tärkeää, koska siihen liittyy kehon ja sille havaittavissa olevan maailman läpäisevä kietoutuminen ja myös kuviteltujen maailmojen luominen; sitä kautta taide on myös keino tutkia itseään. Tässä kohdin löytyy eräs myös kasvatuksen näkökulmasta kiinnostava yhtymäkohta Noën ja Dissanayaken ajattelun välillä: kun laitamme itsemme ja toden luontomme esille itsellemme, olemme jonkin asian tai paikan erityiseksi tekemisen, rajaamisen äärellä. Johanna Vilja-Mantere (2016, 145) pohtii asiaa maisemakokemuksen, rajan ja pyhän näkökulmasta toden:

Suomenkielen sana pyhä on etymologisesti samaa sanajuurta kuin piha, siis rajattu, aidattu alue. Pyhä-alkuisilla paikannimillä on viitattu rajaan asutun alueen ja erämaan välillä, toisaalta myös ihmisruumiin rajoihin (Kainulainen, 2013; Anttonen, 1996). Pyhään liittyy näin ollen jonkin asian tai paikan erityiseksi tekeminen ja rajaaminen. Tämä sama piirre löytyy Ellen Dissanayaken (2003) mukaan sekä taiteesta että uskonnollisista rituaaleista, ja on perustavanlaatuinen osa ihmisluontoa myös evoluutiobiologian näkökulmasta.

Seuraavaksi on aiheellista siirtyä tarkemmin tarkastelemaan Ellen Dissanayaken ajatuksia erityiseksi tekemisestä toiminnan, ajattelun ja kanssakäymisen muotona.

Ellen Dissanayake ja erityiseksi tekemisen juurilla

Ellen Dissanayaken naturalistisen ajattelun perustana on käsitys evoluution myötä eriytyneistä taiteesta, rituaaleista ja leikistä, eli hänen mukaansa niillä on yhteiset evolutionaariset juuret. Taiteen tekemisessä onkin havaittavissa leikin ja rituaalien elementtejä (Dissanayake 1995).

Esteettistä ilmaisua voidaan pitää ihmisolennolle luontaisena ja alkukantaisena ajattelu- ja toimintatapana, kuten Dissanayake tekee. Hänen mukaansa taide on ihmisen biologiaan ja evoluutioon perustuva esteettisen elämän muoto, ja hän perustaa ajatuksensa eri kulttuuristen yhteisöjen rituaalien havainnointiin ja varhaisessa äiti-lapsi-vuorovaikutuksessa ilmenevään käyttäytymiseen.

Leikin, taiteen ja rituaalien yhteiseksi piirteeksi Dissanayake (1995; 2003) löytää todellisen muuttamisen toiseksi erityisesti symbolien ja metaforien avulla. Nimenomaan tätä hän kutsuu erityiseksi tekemiseksi (making special), johon artikkelin alussa viitattiin. Huomionarvioista on, että Dissanayake erottaa ilmiön sinänsä taidokkuuden tai kauneuden vaatimuksista.¹ Dissanayake (2013) kuvaa erityiseksi tekemisen pohdintojaan ja käsitevalintaansa sekä siihen kohdistunutta kritiikkiä. Ensimmäisen kerran hän on käyttänyt erityiseksi tekemisen termiä jo 1970-luvulla, minkä jälkeen 1990-luvulla hän on pyrkinyt täsmentämään asiaa puhumalla tavallisen tekemisestä epätavalliseksi (making the ordinary extra-ordinary), vuosituhannen vaihteessa kutsumalla ilmiöitä kehittelyksi (elaborating) ja päätynyt 2000-luvulla käyttämään samasta asiasta termiä ”artifying”, jonka voisi kääntää esimerkiksi ”taiteistamiseksi” (Dissanayake 2017). Joka tapauksessa Dissanayake liittää erityiseksi tekemisen elävien olentojen (erityisesti ihmisten) käyttäytymiseen ja tekoihin.

Erityiseksi tekemistä tulisi tarkastella osana laajempia merkityksiä ja käyttöyhteyksiä, kuten Dissanayake huomauttaa, ja etsiä niille perustavaa laatua olevia elementtejä, ikään kuin taustalla olevia primitiivisiä perusilmiöitä. Tulisi siis kysyä, miten esteettinen lähtökohtaisesti on, *miten* esteettinen tulee esiin, *miten* se ilmenee ja sitten pohtia, mitä se merkitsee kasvatukselle. Dissanayake on kiteyttänyt ajatteluaan monissa teksteissään monen vuosikymmenen ajan, erityisesti artikkelissaan ”*Aesthetic Primitives*”: *Fundamental Biological Elements of a Naturalistic Aesthetics* vuodelta 2015 (ks. myös Dissanayake 2013). Siinä hän kuvaa, kuinka elementit toimivat erityisesti esteettisen tarkastelun rakennusaineina ja ilmaisullisina keinoina, reittinä esteettisten ilmiöiden havaitsemiseen ja ymmärtämiseen herättämällä huomiomme, ylläpitämällä kiinnostustamme ja saamalla aikaan emotionaalista jännitystä ja tyydytystä.

Dissanayake (2013; 2015) on pohtinut useissa teksteissään viittä elementtiä ja kutsuu niitä toisinaan myös esteettisiksi primitiiveiksi (aesthetic primitives), välineiksi (devices) tai toiminnoiksi (operations). Elementit ovat:

1 Olen tietoinen Dissanayaken teoriaan kohdistuvasta kritiikistä ja teorian vaillinaisuudesta erityisesti suhteessa arjen estetiikkaan (ks. mm. Mandoki 2007), mutta tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista pureutua näihin syvemmin. Sovellan Dissanayaken erityiseksi tekemistä suhteessa eloisan materian pohtimiseen kasvatuksen kysymyksenä ottamatta siis sinänsä kantaa hänen estetiikka- tai taidekäsitykseensä.

- Muotoutuminen (formalization). Jonkinlainen järjestäytyminen, jossa alkaa näytettyä muoto ja rakenne.
- Toistuminen (repetition). Jonkinlainen säännönmukaisuus, joka tyypillisesti ilmenee toistamisen tai toistumisen myötä.
- Liioittelu (exaggeration). Jollakin tapaa korostamalla, esimerkiksi painottamalla tai suurentelemalla, tapahtuva muutos.
- Kehittäminen (elaboration). Jokin muuntuu tai täydentyy, mahdollisesti laajentuu tai jatkuu.
- Oletettuun vaikuttaminen (manipulation of expectations). Muutos tai lisäys, joka voi tuottaa esimerkiksi jännitystä tai tyydytystä.

Ajattelen, että Dissanayaken elementit voivat auttaa meitä havaitsemaan ja pohtimaan erilaisia materiaalisia ilmiöitä niihin sisältyvän dynaamisuuden näkökulmasta eli tarkastelemaan niitä eloisina. Jotta tämä olisi mahdollista kasvatuksellisissa tilanteissa, on meidän oltava avoimen herkkiä ja vastaanottavaisia omissa havaitsemisissamme, sillä eloisa materiaallinen kietoutuminen voi tulla esiin monissa eri yhteyksissä, jotka eivät aina ole edes ennalta arvattavissa. Lasten tekemisten ja toiminnan näkeminen materiaalisina kietoutumisina edellyttää meiltä kykyä kysyä, onko havaitsemassamme tapahtumassa erityiseksi tekemisen merkkejä, ja jos on, miten ne ovat. Syventymällä materiaaliin kytköksiin ja erityiseksi tekemisiin (ja oivaltamalla olevamme osana niissä) on mahdollista edistää ymmärrystä materiaalin muuntuvasta luonteesta osana erilaisia yhteenkietoutumisia.

Monikaan ei ole aikaisemmin tutkimuksellisesti soveltanut Dissanayaken viittä elementtiä, mutta June Countryman, Martha Gabriel ja Katherine Thompson (2016) kiinnittivät niiden valossa huomionsa lasten tuottamiin spontaaneihin ääntelyihin ja laulamiseen. He kuvaavat havaintojaan seuraavasti: *Muotoutuminen* oli kuultavissa lasten spontaaneissa ääntelyissä temporaalisena jäsentymisenä, sävelkorkeuksien erotteluina ja selkeiden fraasien ilmestymisenä. Toiminnan erotti satunnaisesta ääntelystä nimenomaan äänen saattaminen muotoon, joka oli tunnistettavissa laulun kaltaiseksi ja (musiikillisesti) ymmärrettävissä ja vastaanotettavissa. *Toistuminen* näkyi yksittäisten fraasien (niin rytmisten kuin tonaalistenkin) toistamisena niin, että toiston myötä alkoi satunnaisen rinnalle kehittyä säännönmukaista, ja samaa äänellistä ainesta oli tunnistettavissa. Toisinaan spontaaneihin ääntelyihin liittyi esimerkiksi hidastamisia, korkeuden muutoksia tai *liioiteltuja* painotuksia ja venytyksiä. Myös *kehittelyn* näkökulmasta lasten spontaaneihin ääntelyihin liittyi variointia esimerkiksi kestoja jatkamalla tai täydentämällä jo kuultua. Tutkijoiden havaintojen mukaan olivat kaikki neljä elementtiä läsnä myös mitä tulee *odotusten manipulointiin*, sillä lasten spontaaneissa ääntelyissä esiintyi myös äänen muuntelua huomion tai kiinnostuksen lisäämiseksi. (Countryman, Gabriel & Thompson 2016.)

Countryman, Gabrielle ja Thompson (2016) ehdottavatkin Dissanayaken viittä elementtiä myös opetuksen lähtökohdaksi, jotta sitä voitaisiin suunnata kulttuurisen taiteen perinteen traditioita laajemmalle. Kasvatuksen ja opetuksen näkökulmasta varsinkin pienten lasten ollessa kyseessä ei ole tarkoituksenmukaista määritellä tilannetta tai asiaa taiteeksi, sillä kaikki erityiseksi tekeminen ei sitä ole, vaan keskittyä ikään kuin materiaalisessa mielessä edeltävään vaiheeseen ja lasten omiin kokemuksellisiin elämyksiin. Vielä parempi on, jos materiaaliset tarkastelut muotoutuvat osaksi päivittäistä toimintakulttuuria ja yhdeksi tavaksi suhtautua asioihin, osaksi jokapäiväistä yhteistä kanssakäymistä ja olemista. Edellä

todettu muistuttaa joiltain osin ilmiöopetusta ja ilmiölähtöistä oppimista, sillä Baradin (2007, 333) mukaan ilmiöt (mukaan lukien ihmiset) ovat ontologisia yhteenkietoutumisia. Erotuksena on kuitenkin se, että ilmiölähtöisessä oppimisessä otetaan/valitaan tyypillisesti jokin aistein havaittava, mielenkiintoa herättävä, todelliseen elämään liittyvä asia oppimisen kohteeksi, ja myös sisäiseen todellisuuteen ja tunteisiin liittyviä kokemuksia voidaan käsitellä opetuksessa ilmiöinä (mm. Räsänen 2021). Ilmiötä tarkastelevassa tutkivassa oppimisessa kokemukset ja arkiajattelu ovat oppimisen lähtökohtia, joista käsin pyritään opiskeltavan ilmiön tutkimiseen ja oppimiseen eri oppiaineita ja tieteenaloja hyödyntäen (Tarnanen & Kostianen 2020, 7). Erilaisten ilmiöiden tutkiminen voi olla esimerkiksi – ja usein pienten lasten kanssa onkin – materiaalista luonteeltaan. Tarvitsemme uudenlaista pedagogista ajattelua sekä puhetapaa, jolla materiaalisia kietoutumisia voidaan yhdessä erityisesti pienten lasten kanssa kokea ja käsitellä.

Materian kanssa ymmärrystä elosta

Artikkelin alussa oli lainaus isoäitini minulle kirjoittamasta kirjeestä, jossa hän kuvaa omaa lapsuuttaan ja lapsuuden leikkejään. Isoäitini oli syntynyt vuonna 1918. Kuten kuvauksesta käy ilmi, kivillä on tärkeä rooli lasten toiminnassa (vrt. Rautio 2013): ne liittyvät muistelossa kuvatun tapahtuman erityiseksi tekemiseen ja rajaamiseen. Isoäitini lapsuudessa tärkeimmät kivet ovat saaneet nimen, jonka hän kirjoittaa kirjeessään isolla alkukirjaimella. Se, miten kivet ovat luonnostaan asettuneet suhteessa toisiinsa ja millaista muotoa ne edustavat, on nähtävästi inspiroinut lapsia luomaan ja kokemaan oman maailmansa (formalization). Kivien sijainti, tuntu, muodot ja koko ovat lasten mielikuvissa todellistuneet osaksi toistuvaa tapahtumakulkua, jonka estetiikassa niillä on tärkeä tehtävänsä (repetition).

Kivi on monella tapaa kiinnostava materia; kivet ovat esineinä moniulotteisia, ja niihin liittyy myös paljon kulttuurisia ja symbolisia merkityksiä sekä runsaasti esteettisiä merkityksiä. Esimerkkilainauksessa kivat näyttävät tärkeää roolia kiinnepisteinä; ne antavat mahdollisuuden myös materiaaliseen tunnustelemiseen kivien ja veden kohtaamispisteissä, niiden eloisilla rajoilla (elaboration). Kiviä pidetään yleensä jonakin pysyvänä ja vakaana, sillä ne ovat usein vanhoja, vahvoja ja hiljaisia. Aika vaikuttaa kiviin hitaasti. (Heikkinen 2019.) Kivet eivät pidä meteliä itsestään, mutta silti ne voivat puhutella ihmistä suurestikin.

Myös vesi on suuressa roolissa isoäitini kuvauksessa. Hänen muistelostaan käy ilmi, kuinka tilanteeseen toi jännitystä kiveltä luiskahtaminen tai jopa putoaminen veteen (manipulation of expectations). Muutosta ja jännitystä toivat myös muut materiaaliset seikat, kuten laiturinkivet ja ristikot, tuulen suunta ja aaltojen voima (exaggeration) – oli koettelevaa materiaalista vuorovaikutusta. Vuorovaikutus materiaalien kanssa muodostuu monisuuntaiseksi, joten syntyy erityinen kietoutumisen tila. Tällaista kietoutumista Barad (2003; 2007) kuvaa oppimismahdollisuutena maailman materiaalien artikuloitien merkityksellistämisen äärellä. Elina Viljamaa (2012) kuvaa väitöskirjassaan lasten esteettistä tietämistä tarkastelemalla moniulotteisesti heidän vesisuhdettaan kahden esimerkin kautta: käpäläkäävät-leikin ja puroparas-videon. Viljamaa (2012, 153–154) kuvaa, kuinka lapset omassa toiminnassaan ”tutkivat, kokeilevat ja kääntävät vedestä esiin erilaisia puolia ja ottavat siihen kantaa”, vaikka vesi on materiaalina jotakin, joka on vaikea asettaa järjestykseen eikä se asetu selityksiin. Viljamaa (2012, 163, 167) jatkaa, kuinka veden ja lapsen kohtaaminen on helppo ja kokemuksena esteettinen, johon ajattelu, kieli, tunteminen ja kuvittelu kietoutuvat, ja joka tarjoaa rajattomasti omien kokemusten ja tarinoiden, ilmiöiden ja materiaalien yhteen kietomista uudeksi tiedoksi itsestä, toisista ja maailmasta: ”Vesi tarjoaa ja ehdottaa

myös lapselle rajojen yli liikkumista, merkitysten pohdintaa, katoamista ja löytymistä, muutosta. Vesi kutsuu vuoropuheluun, jota voi käydä vain veden kanssa. Vesi tarjoaa lapsille merkityksiä ilman luonnontieteellistä vesitietämystä.” (Viljamaa 2012, 168.)

Vesi voi eloisana virtaavana elementtinä tuoda myös lapsille ymmärrystä maailman pysyvyydestä ja pysymättömyydestä. Pysyvyyden ja pysymättömyyden lomittumiset voivat toimia avaimena maailman eloisuuden ja erityisen kokemuksissa, mikä antroposeenin ajan kasvatuksessa voi osaltaan edistää ymmärrystä ihmistä laajempiin toisiin eettisesti suhtautuvista uusista todellisuuksista. Ingold (2000) toteaa ihmisten aistikokemusten perustuvan kokemukseen maailman pysyvyydestä, maailman tulemisesta etemme sellaisena kuin sen olemme aiemminkin kokeneet. Myös Deweyn estetiikassa kokemukset rakentuvat edellisten varaan, joten ne eivät ole irrallisia (Puolakka, 2021, 31). Deweyn estetiikka-ajattelussa esteettisen kokemuksen rakennusaineet ovat eläviä, esimerkiksi passiivisuuden ja aktiivisuuden vaihtelua, ja niissä piirtyy tietty suuntautuneisuuden tunne (Puolakka, 2021, 45). Se on jotakin, mikä kumpuaa luonnon syvimmistä pohjavirroista (Puolakka, 2021, 72). Deweylle esteettinen kokemus on luonteeltaan kehkeytyvää ja intensiivistä, ei ”pelkkää” aistihavainto (Puolakka, 2021, 47). Aistikokemus liittyy siten liikkuvaan subjektiin, joka muodostaa suhteen aistittavaan, joten keho toimii havainnon subjektina ollen materiaalisesti samalla osa kietoutunutta, vyyhtistä ja sotkuista. Ingoldin (2000) mukaan se, mitä ihmiset aistivat on aina kytköksissä siihen, miten he aistivat, ja ”miten” liittyy ihmisen käytännöllisiin toimiin ja päämääriin. Tietoisuus, herkkyys ja uudet näkökulmat voivat Sepänmaan (2004) mukaan tuoda mukanaan kärsimystäkin silmien avautuessa myös epätydyttävälle. Hänestä on silti parempi, että pystymme näkemään maailman mahdollisimman todellisena. Tehtävänä ei ole esimerkiksi sulkea jotakin tarkastelun ulkopuolelle vaikkapa latteuden tai mitäänsanomattomuuden vuoksi, sillä käsitys latteudesta ja mitäänsanomattomuudesta perustuu usein ihmiskeskeisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin konstruktioihin. Kokemushetkessä aistittu kietoutuu esimerkiksi paikkaan ja menneisyyteen, jolloin materiaalsen maailmanymmärtämisen perustana voidaan pitää kehollis-aistimellista suhdetta ympäröivään (ks. myös Värri 2018), ja ajallisuuden rinnalle tarvitaan kumuloitumista kokemuksen eri osien välillä (Puolakka 2021, 47), kunhan nämä ymmärretään myös materiaalisesti kietoutuneina.

Louisa Penfold (2019) on huomannut, kuinka lapset kanssakäymisissään erilaisten materiaalien kanssa oppivat herkästi tunnistamaan niiden olemusta ja ominaisuuksia. Hänen mukaansa havainnot siitä, mitä eri materioilla voi tehdä tai mitä niille voi tehdä, lisääntyvät tätä kautta. Kanssakäymisissä materian ominaisuudet voivat myös muovautua, mikä taas antaa kipinää lisäkokeiluihin. Penfoldin mukaan tällaisten muovautumisten kautta lasten ymmärrys maailmasta ja sen monimutkaisuudesta laajenee ja syvenee, ja kokemukset elävän ja muovautuvan materian kanssa vahvistavat käsitystä suhteisuudesta ja materian kanssa virtaamisesta.

Kerron esimerkin: Olin käymässä päiväkodilla huhtikuussa 2022 ja olimme lapsiryhmän kanssa ulkona. Talvi oli ollut erittäin runsasluminen, ja vierailupäivä oli ensimmäinen, joka tuntui vihdoinkin keväisen lämpimältä. Aurinko paistoi. Siellä täällä oli vielä lumikasoja, mutta aurinkoisissa kohdissa hiekka ja nurmi olivat jo tulleet esiin. Kaksi lasta oli siivilöinyt auringon kuivattamaa pihahiekkaa ämpäriin, ja he heittelivät sitä pienissä erissä ilmaan. Koska siivilöity hiekka on hienojakoista, muodostui siitä pölypilvi. Miten konkreettinen osoitus vuodenajan vaihtumisesta! Minulle tilanne näyttäytyi erityisenä materiaalsen löydön tekemisenä ja materian kanssa tunnustelemisena, tässä ja nyt –hetkessä havaintojen tekemisenä ja eloisana riemuittamisena. Lapset kiljahtelivat saadessaan aikaan lisää pölypilviä, mutta tilanne loppui äkkiä, sillä heitä tultiin torumaan ja kieltämään. Ilo näytti haihtuvan pölypilven mukana ilmaan.

Kuvaamassani tilanteessa ainekset ovat itseään muovaavina sekä päämääränsä ohittavina ja ylittävinä liikkeessä maailman kanssa (wayfaring, Ingold 2011, 214). Pölyävä, kuiva hieka voi tarttua hiuksiin, ihoon ja vaatteisiin saaden aikaan sotkua tai joutua silmiin aiheuttaen kirvelyä (jotka nekin ovat osoituksia eloisuudesta). Samaan aikaan pölyävän hiekan kanssa kosketuksissa oleminen voidaan tulkita MacRaen (2020, 92) tavoin myös kineettiseksi dialogiksi maailman kanssa, minkä on saanut aikaan kenties alun perin utelias kiinnostuneisuus materiaa kohtaan ja halu päästä kosketuksiin maailman kanssa. Juuri tässä voi piillä avain havahtumiseen antroposeenissa kohti vastuullisempia yhteismuotoutumisia, kunhan vain osasimme olla kasvatuksellisesti avoimempia erilaisille materiaalisille kietoutumisille sekä materiassa itsessään ilmeneville eloisuuden ilmentymille.

Materiaalinen tarkastelu on siten syytä kohdentaa hetkessä kokemiseen ja kokijoiden sellaisenaan olemisen arvostamiseen. ”Kasvattaja ja kasvatettava voivat tavata toisensa tekemisessä, toimimisessa, siis etsimisen ääressä” (Varto 2001), mikä eloisan ja erityiseksi tekemisen valossa edellyttää, että taustalla vaikuttavat käsitykset eloisasta materiasta ja ajatus erityiseksi tekemisestä ovat riittävän avoimia: lapsi voi kokea elämyksen vaikkapa limaisia jälkiä jättävän ötökän, seittiä kutovan hämähäkin tai mutaisen kiven pinnassa piirtyvän muodon kanssa. Materian paljastaessa muuntumiskykynsä ja meidän laajentaessamme käsitystämme pysyvyydestä ja pysymättömyydestä näemme elävän ja elämisen rosoisuuden, epävarmuuden ja yllätyksellisyyden parhaimmillaan. Tämä tekee sotkuisesta elämästä kenties hieman käsitettävämpää.

Materian muotoutuminen eli kaikenlainen järjestäytyminen, jossa muoto ja rakenne alkavat näyttäytyä, toistuminen ja säännönmukaisuus, korostuminen, täydentyminen ja laajentuminen sekä muutos ovat kaikki potentiaalisesti minkä tahansa vitaalisen materian ja eloisan tapahtuman aikaansaamia ja tuottamia, eivät vain ihmisten ja muiden olentojen. Erityisesti pienten lasten kasvatuksessa tulisi tarkastella erilaisia tässä ja nyt -ilmiöitä ja kietoutumisia suhteessa niistä nouseviin kehollis-aistimellisiin kokemuksiin ja erityisesti lasten itsensä tuottamina ilmiöinä ja kokemuksina (vrt. Rautio & Winston 2015). Tällöin kanssakäyminen avautuu ihmisestä kohti muita olioita ja elollista sekä muuta materiaalista olemalla ”varokkeeton kosketuspinta maailman kanssa” ja siinä maailmalla on oma sanottavansa (Varto 2001, 15–16). Paljastuminen edellyttää hänen mukaansa uudenlaisen puhunnan luomista sille, mitä aistisuudessa ilmenee, ylipäätään keskittymistä aistisuuteen.

Lopuksi

Antroposeenin tunnistaminen geologiseksi epookiksi on osaltaan saanut ihmiskunnan havahtumaan ekokriisin katastrofaalisuuteen. Tämä paradigmanmuutos edellyttää myös uusia kasvatuksellisia näkökulmia ja uutta ymmärrystä maailman kokemisista. Lasten kanssa maailman kokemisissa eloisuus tulee monin, rosoisinkin tavoin esiin, kehittyä, toistua ja yllättää, ja jokaisella on omanlaisiaan kietoutumisia materian kanssa. Koska maailma on sotkuinen, ei eloisaa ja erityiseksi tekemistä voi sinänsä asettaa standardeihin tai tavoitteisiin.

Pienten lasten näkökulmasta eloisassa ja erityiseksi tekemisessä ”erityinen” määrittynee joksikin tärkeäksi, merkitykselliseksi ja kiinnostavaksi, minkä parissa, äärellä tai kanssa lapsi haluaa olla ja mistä lapsi kiinnostuu, mihin valitsee pysähtyä, viettää aikaa, tunnustella, ehkä viipyillä ja mietiskellä – tai mihin mikäkin materia lasta kulloinkin kutsuu. Kuten Varto (2001, 8) sanoo, aistinen on konkreettinen side maailmaan ja maailman kautta toisiimme, jossa Bennettin (2020) mukaan materia on myös aktiivinen kanssatoimija.

Ajattelen, että eloisa kehkeytyy, nousee maailmaa alati muovaavista monimutkaisesti rön-syileivistä suhteista. Materiaalisten kietoutumisien myötä myös kokonaisvaltaisempi esteet-tinen purkaminen (ks. Varto 2001) on mahdollista. Tämä edellyttää kuitenkin eloisan ymmärtämistä kietoutumisina ja kehkeytymisinä materian kanssa tapahtumissa, jotka ovat jopa toistuvuudessaankin dynaamisia, muuntuvia ja suhteisia eivätkä aina ihmisten halujen ja tarpeiden ohjaamia. Erityisyydet ovat itsessään aistillisia ja ihmistä laajempia tapahtu-mia, jotka myös monesti puhuttelevat eloisuudellaan. Edellytyksenä kuitenkin on irtaantu-minen tietyistä ihmiskeskeisistä ajattelu- ja toimintamalleista. Kuten Kaisa Kortekallio (2022, 385) toteaa:

Jos ajatellaan, että ympäristökriisi on tavalla tai toisella seurausta kulttuurin antroposentrisyydestä, pyrkimys luoda ekologisesti kestävämpää kulttuuria sisältää pyrkimyksen purkaa antroposentrisyyttä. Ollakseen riittävä tämän purkamisen täytyy olla myös kokemuksellinen muutos: vaikka teoreettinen työ on tärkeää, se ei sellaisenaan riitä vaan se täytyy nivoa elettyyn elämään.

Miten tästä eteenpäin? Ontologinen oman katseen, orientaation sekä koko ajattelun ja ole-muksen käänne on vaivalloinen, suorastaan kivulias prosessi, sillä olisi paljon helpompaa pitäytyä paremmin ja toisen puolesta tietävän asemassa. Vaikka isoäitini muistelo on sinän-sä ajaton, ei ole syytä haikailla kaarnaveneiden aikakaudelle vaan kysyä, miten voimme kasvatuksellisesti edistää eloisuuksien havaitsemisia. Ajattelen, että monet lasten itsensä kokemat erityiseksi tekemiset ovat kytköksissä heidän eloisan käsittämisiinsä ja kokemi-siinsa, toisinaan hapuileviin yhteyksien tavoittelemisiin. Miksi emme olisi niissä mukana?²

Kirjallisuus

- Anderson, Tom & Suominen Guyas, Anniina 2012. Earth Education, Interbeing, and Deep Ecology. *Studies in Art Education* 53 (3), 223–245. <https://doi.org/10.1080/00393541.2012.11518865>
- Barad, Karen 2003. Posthuman performativity: Towards an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs* 28 (3), 801–831. <https://doi.org/10.1086/345321>
- Barad, Karen 2007. Meeting the universe halfway: *Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham, NC: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12101zq>
- Bennett, Janet 2020. *Materian väre*. (Suom. T. Kilpeläinen). Tampere: niin & näin.
- Bertling, Joy & Moore, Tara 2020. U.S. Art Teacher Education in the Age of the Anthropocene. *Studies in Art Education* 61 (1), 46–63. <https://doi.org/10.1080/00393541.2019.1699384>
- Countryman, June, Gabriel, Martha & Thompson, Katherine 2016. Children’s spontaneous vocalisations during play: aesthetic dimensions. *Music Education Research* 18 (1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/14613808.2015.1019440>
- Dissanayake, Ellen 1982. Aesthetic experience and human evolution. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 41, 145–155. <https://doi.org/10.2307/430265>
- Dissanayake, Ellen 1995. *Homo Aestheticus. Where Art Comes from and Why* (2. painos). Seattle and London: University of Washington Press.

2 Kirjoittaja haluaa esittää lämpimät kiitoksensa artikkelin käsikirjoitusta kommentoineille refereille.

- Dissanayake, Ellen 2000. *Art and Intimacy: How the Arts Began*. Seattle, WA: The University of Washington Press.
- Dissanayake, Ellen 2001. Aesthetic Incunabula. *Philosophy and Literature* 25 (2), 335–346. <https://doi.org/10.1353/phl.2001.0026>
- Dissanayake, Ellen 2003. The Core of Art: Making Special. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies* 1 (2), 13–38.
- Dissanayake, Ellen 2005. *What is Art For?* (5. painos). Seattle, WA: The University of Washington Press.
- Dissanayake, Ellen 2013. Genesis and development of Making Special: Is the concept relevant to aesthetic philosophy? *Rivista di estetica* 54, 83–98. <https://doi.org/10.4000/estetica.1437>
- Dissanayake, Ellen 2015. "Aesthetic Primitives": Fundamental Biological Elements of a Naturalistic Aesthetics. *Aisthesis: Pratiche, linguaggi e saperi dell'estetico* 8, 5–24.
- Dissanayake, Ellen 2017. Roots and route of the ratification hypothesis. *Avant: Trends in Interdisciplinary Studies* 8 (1), 15–32. <https://doi.org/10.26913/80102017.0101.0001>
- Garber, Elizabeth 2019. Objects and New Materialisms: A Journey Across Making and Living With Objects. *Studies in Art Education* 60 (1), 7–21. <https://doi.org/10.1080/00393541.2018.1557454>
- Hackett, Abigail & Rautio, Pauliina 2019. Answering the world: young children's running and rolling as more-than-human multimodal meaning making. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 32 (8), 1019–1031. <https://doi.org/10.1080/09518398.2019.1635282>
- Heikkinen, Vesa 2019. *Kivi, kukka ja kuu*. Helsinki: Maahenki.
- Hyttinen, Eli & Lummaa, Karoliina 2020. Lukeminen humanismin murroksessa. Teoksessa Hyttinen, Eli & Lummaa, Karoliina (toim.), *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 9–36.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Ingold, Tim 2011. *Being Alive. Essays in Movement, Knowledge and Description*. London: Routledge.
- Kinnunen, Veera 2017. *Tavarat tiellä. Sosiologinen tutkimus esinesuhteista muutossa*. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-033-3>
- Koistinen, Anna-Kaisa & Karkulehto, Sanna 2021. Kohti planetaarista tuntua. Feministis-posthumanistinen uudelleenkuvaus ja etiikka ihmisen jälkeen. *niin & näin* 2021 (1), 62–72.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate, & Karkulehto, Sanna 2020. Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 17 (4), 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>
- Kortekallio, Kaisa 2022. Lahoava antropos Antti Salminen Lomosovin moottorissa ja MIRissä. Teoksessa Mikkonen, Jukka, Lehtinen, Sanna, Kortekallio, Kaisa & Korpelainen, Noora-Helena (toim.), *Ympäristömuutos ja estetiikka*. Suomen Estetiikan Seura, 354–391. <https://doi.org/10.31885/9789526996103>
- Kuby, Candace R., Spector, Karen & Thiel, Jaye Johnson (toim.) 2018. *Posthumanism and literacy education: Knowing/becoming/doing literacies*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315106083>
- Lee, Nick 2001. *Childhood and society: Growing up in an age of uncertainty*. Maidenhead: Open University Press.

- Lummaa, Karoliina 2017. Antroposeeni: ihmisen aika geologiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 2017 (1), 68–77. <https://doi.org/10.30665/av.66194>
- MacRae, Christina 2020. Tacttful hands and vibrant mattering in the sand tray. *Journal of Early Childhood Literacy* (20) 1, 90–110. <https://doi.org/10.1177/1468798420901858>
- Mandoki, Katya 2007. *Everyday Aesthetics. Prosaics, the Play of the Culture and Social Identities*. Aldershot: Ashgate.
- Murris, Karin 2016. *The Posthuman Child. Educational transformation through philosophy with picturebooks*. London: Routledge. https://doi.org/10.1007/978-981-287-532-7_164-1
- Noë, Alva 2019. *Omituisia työkaluja. Taide ja ihmisluonto*. (Suomentanut T. Kilpeläinen). Tampere: niin & näin.
- Pelttari, Mikko 2018. Mihin uutta aikaa tarvitaan? *niin & näin* 2018 (3), 19–27.
- Penfold, Louisa 2019. Material matters in children’s creative learning. *Journal of Design and Science* 5. <https://jods.mitpress.mit.edu/pub/bwp6cysy/release/1>
- Penfold, Louisa Kate & Odegard, Nina 2021. Making Kin With Plastic Through Aesthetic Experimentation. *Journal of Childhood Studies* 46 (2), 51–65. <https://doi.org/10.18357/jcs462202119559>
- Pente, Patti 2018. Nanotechnology, Anthropocene, and Education: Scale as an Aesthetic Catalyst to Rethink Concepts of Child/Nature. Teoksessa Cutter-Mackenzie-Knowles, Amy, Malone, Karen, & Barratt Hacking, Elisabeth (toim.), *Research Handbook on Childhoodnature*. Springer International Handbooks of Education, 1775–1790. https://doi.org/10.1007/978-3-319-67286-1_91
- Puolakka, Kalle 2021. *John Dewey’n estetiikka. Kokemus, luonto ja kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautio, Pauliina 2013. Children who carry stones in their pockets: on autotelic material practices in everyday life. *Children’s Geographies* 11 (4), 394–408. <https://doi.org/10.1080/14733285.2013.812278>
- Rautio, Pauliina & Winston, Joseph 2015. Things and children in play – improvisation with language and matter. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 36 (1), 15–26. <https://doi.org/10.1080/01596306.2013.830806>
- Rousell, David, & Cutter-Mackenzie-Knowles, Amy 2020. Uncommon worlds: Toward an ecological aesthetics of childhood in the anthropocene. Teoksessa Cutter-Mackenzie-Knowles, Amy, Malone, Karen, & Barratt Hacking, Elisabeth (toim.), *Research handbook on childhoodnature*. Springer International Handbooks of Education, 1657–1679. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67286-1>
- Räsänen, Marjo 2021. *Ilmiömäinen ilmiömäistä ilmiömäisesti*. Helsinki: Opetushallitus [www-lähde]. < <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/ilmiomainen-ilmiomaista-ilmiomaisesti> > (Luettu 26.9.2021).
- Salminen, Antti & Vadén, Tere 2018. *Elo ja anergia*. Tampere: niin & näin.
- Sepänmaa, Yrjö 2004. Esteettinen kasvatus avaa silmät niin kauneuden kuin rumuuden huomaamiseen. *Aiukiskasvatus* 2004 (1), 60–62. <https://doi.org/10.33336/aik.93535>
- Suominen, Anniina (toim.) 2016. *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella – avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Helsinki: Aalto Arts Books.
- Tammi, Tuure & Hohti, Riikka 2017. Lasten osallistuminen ja posthumanistinen ontologia: urittuvaa ja emergenttiä kartoittamassa. *Kasvatus & Aika* 11 (1), 69–83.

- Tarnanen, Mirja, & Kostiainen, Emma (toim.) 2020. *Ilmiömaista! – ilmiölähtöinen lähestymistapa uudistamassa opettajuutta ja oppimista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto [www-lähde]. < <https://www.uuttaluova.fi/download/1273/> > (Luettu 20.7.2021).
- Varto, Juha 2001. *Kauneuden taito*. Tampere: Tampere university press.
- Viljamaa, Elina 2012. *Lasten tiedon äärellä. Äidin ja lasten kerronnallisia kohtaamisia kotona*. Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 129. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789514299940>
- Vilja-Mantere, Johanna 2016. Minua suurempaa? Maisemakokemus, raja, pyhä. Teoksessa Suominen, Anniina (toim.), *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella – avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Helsinki: Aalto ARTS Books, 143–153.
- Värrö, Veli-Matti 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Wilenius, Reijo 2002. *Miten käy lasten ja nuorten? Keskustelua ja filosofiaa kasvatuksesta*. Helsinki: Dialogia.
- Wolff, Lili-Ann & Skarstein, Tuula 2020. Species Learning and Biodiversity in Early Childhood Teacher Education. *Sustainability* 12, 3698. <https://doi.org/10.3390/su12093698>
- Wolff, Lili-Ann, Skarstein, Tuula & Skarstein, Frode. 2020. The Mission of Early Childhood Education in the Anthropocene. *Education Sciences* 10 (2), 27. <https://doi.org/10.3390/educsci10020027>
- Ylirisku, Henriikka 2016. Metsään menemistä, poluilta pois astumista. Teoksessa Suominen, Anniina (toim.), *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella – avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Helsinki: Aalto ARTS Books, 154–164.

Dosentti ja vanhempi yliopistonlehtori Sara Sintonen työskentelee Helsingin yliopistossa kasvatustieteellisessä tiedekunnassa varhaiskasvatuksen opinto-suunnassa.